

Barbara Ostafińska-Molik
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
Ewa Wysocka
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Style wychowania w rodzinie pochodzenia w percepcji młodzieży gimnazjalnej i ich znaczenie rozwojowe – próba teoretycznej i empirycznej egzemplifikacji

Jeżeli jestem, ponieważ jestem sobą i ty jesteś,
ponieważ jesteś tobą, to ja jestem i ty jesteś.
Ale jeżeli jestem, ponieważ ty jesteś tobą, a ty jesteś,
ponieważ ja jestem sobą, to nie ma ani mnie, ani ciebie
(Rabbi Mendel, za: Bradshaw, 1994, s. 58)

Autorki dokonują teoretycznej i empirycznej analizy stylów wychowania w rodzinie, uwzględniając ich charakterystykę i konsekwencje rozwojowe. Badania empiryczne prowadzone były wśród adolescentów (młodzieży gimnazjalnej) i dotyczyły percepcji stylów wychowania preferowanych przez rodziców (ujęcie subiektywne). Stwierdzono, że w rodzinach badanej młodzieży dominują: styl demokratyczny oraz liberalny kochający, zaś rzadko występują style: autokratyczny i liberalny niekochający. Potwierdzono także, że role rodzicielskie (matki i ojca) różnicują preferowane style wychowania: matki częściej preferują styl demokratyczny oraz liberalny kochający, zaś ojcowie – liberalny niekochający. Nie stwierdzono różnic determinowanych ról rodzicielską w zakresie stylu autokratycznego. Analizy potwierdziły wysoki poziom zgodności stylów wychowania preferowanych przez rodziców, co najsilniej ujawnia się w odniesieniu do stylu demokratycznego i liberalnego niekochającego, nieco słabiej w odniesieniu do stylu autokratycznego, zaś największa niezgodność wystąpiła w stylu liberalnym kochającym.

Słowa kluczowe: rodzina, dorastający, percepcja, styl wychowania w rodzinie

Wprowadzenie

Relacje i więzi wewnątrzrodzinne i ich mechanizmy są ważnym wskaźnikiem oceny funkcjonowania rodziny i stosowanych w niej metod wychowawczych, które można ująć w kategoriach stylów wychowania –

stanowiących jednocześnie czynnik prawidłowego rozwoju jednostki vs. zaburzeń w jej funkcjonowaniu. Stosunki rodzinne mają swoją specyfikę, ale jednocześnie wyznaczone są przez te same typy zależności, jakie występują w innych układach społecznych. Zbigniew Zaborowski (1976, s. 16), charakteryzując stosunki międzyludzkie, wskazuje na różne formy zależności między ludźmi (w relacjach społecznych), takich jak: 1) zależność oparta na kontroli i władzy; 2) zależność oparta na nagrodach i karach; 3) zależność informacyjna; 4) zależność psychologiczna (postawy, uczucia, oceny, wzajemna atrakcyjność, autorytet). Wszystkie formy wskazanych zależności społecznych występują także w rodzinie, mając znaczenie wychowawcze oraz wyznaczając specyfikę ról rodzinnych, sposobów wzajemnego oddziaływania oraz przekonania o specyfice i jakości owych relacji (styl wychowania). Rodzina to jednak specyficzny układ społeczny, stopniowo i w sposób naturalny podlegający przeobrażeniom, z uwagi na fakt, że partnerzy relacji dostosowują się do siebie nawzajem (rodzina jest układem dynamicznym, dostosowującym się do właściwości rozwojowych swych członków – „zmieniamy się wraz z rodzinami, rodzina zmienia się wraz z nami”).

Rodzina, pełniąc swe podstawowe funkcje: wychowania i socjalizacji, realizuje je, wykorzystując różne „środki oddziaływania wychowawczego”, co odzwierciedla się w stylach wychowania preferowanych przez rodziców.

Większość koncepcji opisujących relacje rodzinne w aspekcie oddziaływania wychowawczego ujmuje styl wychowania w kategoriach poznawczych (system przekonań) i behawioralnych (wynikające z przekonań działania i zachowania rodziców). Przekonania te wyznaczają dobór i stosowanie specyficznych środków wychowawczych, realizujących się w określonych zachowaniach rodzica względem dziecka. Styl oddziaływania wychowawczego rodziny stanowi zaś „pochodną” i „wypadkową” sposobów i metod oddziaływania na dziecko wszystkich członków rodziny (Ryś, 2001, s. 17; Przetacznik-Gierowska, Włodarski, 2002, s. 128-130), co jest szczególnie istotne w ujęciu systemowym, ale też jest przyjmowane w innych koncepcjach rodziny i wychowania w rodzinie. Ponadto w większości nowszych koncepcji podkreśla się znaczenie – nie tyle realnych sposobów oddziaływania rodziny na dziecko – ale sposobu ich postrzegania przez podmiot oddziaływania wychowawczych, co powoduje przyjęcie perspektywy badania stylów wychowania rodzicielskiego w percepcji i doświadczeniach dziecka (Czabała, 1988; Płopa, 2003). Realnie bowiem oddziałuje na rozwój i zachowania jednostki to, w jaki sposób postrzega ona świat (tu cechy i zachowania rodziców), a nie jaki on jest rzeczywiście (cechy postrzegane przez badacza lub deklarowane przez rodzica).

Style wychowania w rodzinie – analiza teoretyczna

O stylu wychowania możemy mówić w sensie ogólnym jako o swoistym wyznaczniku jakości środowiska rodzinnego, wówczas wskazuje się, że każda rodzina ma swój niepowtarzalny, indywidualny, czyli swoisty dla siebie styl, określający sposób życia wewnątrz rodziny, sposób wyrażania uczuć, „dyscyplinowania” swoich członków, wyobrażenia o naturze wzajemnych relacji, sposobach okazywania sobie wzajemnego zrozumienia, komunikowania się oraz stosunku do świata społecznego poza rodziną. Prosto określa styl wychowania w rodzinie Hanna Liberska (2007, s. 56) jako naturalne oddziaływanie rodzica na dziecko, odzwierciedlające jakość i charakter wywieranego wpływu na psychikę dziecka (i w efekcie jego zachowanie). Styl wychowania

obejmuje zawsze sposób kontrolowania, jakość i typ udzielanego wsparcia rozwojowego, stosowane kary i nagrody w celu osiągnięcia założonych efektów wychowawczych, ilość czasu poświęcanego dziecku, a także sposób podejmowania decyzji dotyczących dziecka, czy też specyfiki norm i zasad rodzinnych związanych z podziałem obowiązków członków rodziny względem siebie oraz określaniem ról rodzinnych (Rostowska, 1995; Harwas-Napierata, 2006; Napora, Kozerska, 2010). Ostatecznie zatem, styl wychowania wyznacza określony, względnie trwały stosunek rodziców do dziecka (wychowawcy do wychowanka), stosowane przez rodziców metody wychowania (ich postępowanie, zachowania) oraz wyraża się w sposobie egzekwowania nałożonych na dziecko obowiązków i jednocześnie w poziomie respektowania jego praw. Jest to swoista koncepcja wychowania, pochodna poglądów dotyczących natury rozwoju człowieka, sprawdzana i zwykle świadomie realizowana w praktyce wychowawczej (Pluta, 1979, s. 44-45; Buchowska, 2009, s. 6).

O stylu wychowania mówimy zatem w perspektywie zarówno jego przejawów (cechy i zachowania rodziców), jak i efektów (konsekwencji rozwojowych dla dziecka), a także z uwzględnieniem jego relacyjności i dynamizmu (przemian w toku rozwoju dziecka i rodziny, wyznaczonej także przez specyficzny układ zależności), co sygnalizuje Ryszard Praszkiec (1988), wskazując, że styl wychowania to określony sposób, który rodzice stosują w celu kształtowania osobowości własnego dziecka, co wiąże się ze świadomością jego celu i sposobu działania pozwalającego ten cel osiągnąć. Dobre wychowanie polega zawsze na łączeniu różnych orientacji wychowawczych, zależnie od osobowości, poglądów i preferencji rodziców oraz ich poczucia, że realizują świadomie własną koncepcję wychowania, nie narzuconą z zewnątrz. Najważniejsze kryterium wyodrębnienia stylów wychowania stanowi charakter relacji między wychowującymi i wychowanymi, co powoduje, że ich klasyfikacji dokonujemy wedle kryteriów dlań pochodnych: *wymiar stosunku emocjonalnego* rodzica do dziecka, wyznaczany poziomem zainteresowania potrzebami psychofizycznymi dziecka i rodzajem okazywanych mu uczuć; *wymiar kontroli*, określane bądź przez jej nadmiar wskaźnikowany (1) stałą obecnością rodzica, przesadną dbałością o bezpieczeństwo dziecka, ścisłą kontrolą nad jego czynnościami; (2) poprzez właściwy poziom kontroli, oparty na wzajemnym zaufaniu i dawanej dziecku rozumnej swobodzie; (3) do niedostatku kontroli, co określa brak zainteresowania jego czynnościami i dokonywanymi wyborami (Borecka-Biernat, 2006; Przetacznik-Gierowska, Włodarski, 2002; Przetacznikowa, Makięło-Jarza, 1979).

Pierwsze badania (za: Borecka-Biernat, 1992, 2006; por. Zielińska, 2012) nad stylami wychowania były prowadzone przez Kurta Lewina, Rona Lippitta i Roberta K. White'a (1939), którzy wyróżnili trzy podstawowe style: autokratyczny, demokratyczny i liberalny (*laissez faire*), rozszerzone później o styl niekonsekwentny. Diana Baumrind (1966, s. 889, por. 1967, 1971, 1973, 1991) wyróżniła 3 style wychowawcze: permissywny (liberalny, przywalający, oparty na miłości i pozytywnych więziach emocjonalnych, ograniczonej kontroli, niestawianiu wymagań, niekonsekwencji, braniu pod uwagę opinii dziecka, niskich kompetencjach komunikacyjnych rodziców – „wychowanie bezstresowe”), autorytatywny (demokratyczny, oparty na ciepłym i okazywanym stosunku emocjonalnym, powiązany z kontrolą, ale z poszanowaniem pragnień dziecka, oraz wymaganiami ukierunkowanymi na osiągnięcia, ustalonych jasnych regułach, rzeczywistym autorytecie popartym racjonalną argumentacją – „wychowanie racjonalne”) i autorytarny (oparty na sile, posłuszeństwie, surowości i dystansie wobec dziecka, braku pochwał, braku pytania o opinię dziecka, nadmiernych wymaganiach i kontroli

– „wychowanie konserwatywne”). Eleanor Emmons Maccoby i John A. Martin (1983; por. Maccoby, 1992) dodali do tego styl odrzucająco-zaniedbujący (brak zaangażowania rodziców, brak czułości i wymagań, brak wsparcia, także informacyjnego – „wychowanie niekonsekwentne”). Autorzy dokonali charakterystyki stylów z uwzględnieniem wymiarów: kontroli, troski, jasności komunikacji, dojrzałości wymagań. Earl S. Schaefer (1959) wyróżnił podobne style, kierując się dwoma wymiarami relacji rodzicielskich: ciepło i wrogość (koncentracja na dziecku o różnej charakterystyce) oraz permissywność (brak kontroli i wymagań) i restrykcyjność (nadmierna kontrola i wymagania). Autor posłużył się jedynie nieco innym nazewnictwem, wyróżniając style: demokratyczny, pobłażliwy (ciepło, permissywność), zaniedbujący (wrogość, permissywność), nadopiekuńczy, autorytatywny (ciepło, restrykcyjność) oraz autorytarny (wrogość, restrykcyjność). Niezależnie od różnic w nazewnictwie stylów wychowania mają one następującą charakterystykę (Baumrind, 1966, 1967, 1971, 1973, 1991; Maccoby, Martin, 1983; Maccoby, 1992; Filipiak, 2002; Schaefer, 1959; 2006):

Styl autorytarny: kontrolowanie zachowań i postaw dzieci. Wychowanie odrzucające, niewrażliwe, wymagające, kontrolujące, skoncentrowane na rodzicu. *Zachowania rodziców:* chłód emocjonalny, kontrola zachowań i postaw dzieci, podporządkowanie ścisłym regułom oraz posłuszeństwo, szacunek dla autorytetu, tradycji i ciężkiej pracy jako wartości priorytetowe. Metodą wychowania jest kara i brak dyskusji o przyjętych standardach. Rodzice izolują się, kontrolują, stawiają wymagania, nie okazują uczuć. *Zachowania i cechy dzieci:* niezadowolone, wycofanie, nieufność, zmienność nastrojów, agresja wobec rówieśników, nieposłuszeństwo, brak spontaniczności, niesamodzielność, brak ciekawości świata i motywacji osiągnięć, niskie poczucie własnej wartości.

Styl autorytatywny: kierowanie aktywnością dzieci przez ustalanie reguł i standardów, przy jednoczesnym dyskusowaniu z dzieckiem na temat ich uzasadnień. Wychowanie akceptujące, wrażliwe, skoncentrowane na dziecku, ale konsekwentne, wymagające i kontrolujące. *Zachowania rodziców:* rodzice ustalają standardy i zasady, są kochający i konsekwentni, szanują decyzje dzieci, oczekują od nich zachowań odpowiednich do wieku i zdolności, respektują opinię dziecka, wyjaśniają swoje decyzje. *Zachowania i cechy dzieci:* dziecko jest niezależne, asertywne, towarzyskie, współpracujące z rodzicami, zadowolone, nastawione na sukcesy, samokontrolujące się, eksplorujące, wytrwałe, ufne we własne siły, przejawia gotowość do podejmowania ryzyka.

Styl permissywny: wychowanie bezstresowe, akceptujące, wrażliwe, skoncentrowane na dziecku, ale niewymagające i niekontrolujące. *Zachowania rodziców:* swoboda, akceptacja i gotowość do rozmowy, niemal żadnych oczekiwań i wymagań, przyzwolenie na kierowanie własnym zachowaniem, rzadkie stosowanie kar, unikanie sprawowania kontroli. Rodzice kochający, wrażliwi. *Zachowania i cechy dzieci:* dziecko nie ufa we własne siły, jest zadowolone i pozytywne, ale niedojrzałe, brak kontroli impulsów, brak dojrzałości społecznej.

Styl odrzucająco-zaniedbujący: wychowanie niewymagające, niekontrolujące, odrzucające, niewrażliwe, skoncentrowane na rodzicu. *Zachowania rodziców:* rodzice narzucają nieliczne ograniczenia, poświęcają niewiele zainteresowania i wsparcia dziecku, zainteresowani są własną aktywnością, unikają komunikacji dwustronnej, nie są zaangażowani w sprawy dzieci. *Zachowania i cechy dzieci:* nie uczestniczą aktywnie i efektywnie w zabawie, nieposłuszne, nadmiernie wymagające, przejawiają tendencję do zmiany nastroju, trudności z koncentracją, cechuje je niski próg pobudzenia i słaba kontrola emocjonalna.

W klasycznym ujęciu wskazuje się na trzy główne style wychowania, a więc: styl demokratyczny, autokratyczny (surowy i życzliwy) oraz liberalny (kochający i obojętny) oraz dodatkowo styl niekonsekwentny.

Mają one różne charakterystyki w zakresie podstawowych cech rodziny, charakteru relacji i zależności między poszczególnymi członkami rodziny, następnie sposobów oddziaływania, a także preferowanych metod wychowawczych, wynikających z przekonań na temat jednostki ludzkiej i mechanizmów jej rozwoju (Ryś, 2001).

Styl autokratyczny: charakterystyczny dla rodzin patriarchalnych, konserwatywnych, w których autorytet ma charakter formalny, zaś zwykle określany jest jako autorytet przemocy lub nadmiernego pedantyzmu. Wzajemne relacje określone są przez dystans, ewokujący kontakty o charakterze formalnym, pozbawione uczuć i dbałości o potrzeby psychospołeczne dziecka, jego zainteresowania, motywy działania, zasoby i naturalne deficyty. Jest to rodzina władzy, którą w sposób formalny sprawują rodzice, ferując zakazy i nakazy, w sposób zwykle pozbawiony argumentacji, która nie jest uznawana za konieczną, czy nawet potrzebną; wymagają bezwzględnej karności i posłuszeństwa, podporządkowania się rodzicom (zwłaszcza kulturowo „wyposażonemu” we władzę ojcu). Rodziców charakteryzuje brak tolerancji – uznają jedynie racje własne i nie tolerują jakiegokolwiek sprzeciwu ze strony dziecka, zaś wszelkie przejawy nieposłuszeństwa są surowo karane. Dziecko w takiej atmosferze rodzinnej żyje w ciągłym napięciu, cechuje je nadmierna – ale zwykle pozorna – zależność i uległość wobec rodziców, bądź w sytuacjach „granicznych” – buntowniczość i opór wobec ich wymagań. Konsekwencją formalnego narzucania własnego autorytetu jest brak internalizacji norm i wartości proponowanych przez rodziców, stąd może pojawiać się także egocentryzm i egoizm w działaniu dziecka, które łamie niewygodne dla siebie zasady w sytuacjach braku kontroli zewnętrznej (rodzicielskiej). Można powiedzieć, że wychowanie jest tu nieskuteczne, bowiem nie prowadzi do internalizacji systemu aksjonomatycznego proponowanego przez rodziców, ale nieopartego racjonalną argumentacją i emocjonalną więzią z rodzicem (brak podstaw do identyfikacji z rodzicem). Szczególnie widoczne jest to wśród adolescentów, których cechą rozwojową jest bunt służący indywidualnej kreacji. Styl autokratyczny nie jest jednorodny (surowy – określany przez ścisły nadzór, ostre represje i stawianie nadmiernych wobec możliwości dziecka wymagań, formalizm i brak okazywania miłości; życzliwy – określany przez racjonalne ograniczanie swobody, konsekwentne stawianie wymagań, ale dostosowanych do możliwości rozwojowych dziecka, w połączeniu z okazywaniem pozytywnych uczuć i troską o dobro dziecka). Jest to styl, głównie jego odmiana „życzliwa”, funkcjonalnie powiązany z wczesnym dzieciństwem, gdzie jest on zgodny z potrzebami rozwojowymi dziecka (Łobocki, 2005, s. 313).

Styl liberalny: oparty na całkowitej swobodzie dziecka, stąd przypominający wychowanie niekonsekwentne, lub ingerowanie w sprawy dziecka i jego postępowanie w sposób okazjonalny. Polega na niemal całkowitym pozostawieniu dziecka samemu sobie, niewtrącaniu się w jego sprawy, co powoduje nierzadko także tolerowanie zachowań antyspołecznych. Cechuje go brak kontroli i opieki ze strony rodziców, pobłażliwość i nadmierna uległość w stosunku do dziecka, związana ze spełnianiem jego wszelkich zachcianek. Zwykle to dziecko kieruje rodzicami, korzystając z nadmiernej swobody i przywilejów. Powoduje to, że efektem wychowania jest ukształtowanie wysokiego poczucia własnej wartości (często nieadekwatnego), ale także postaw egoistycznych, egocentrycznych, wewnętrznego niezdiscyplinowania, braku wytrwałości w działaniu, braku odporności psychicznej. Jak wskazuje Mieczysław Łobocki (2005, s. 313), dziecko zajmuje tu najwyższą pozycję w rodzinie, zaś styl ten stwarza warunki do swobodnej aktywności oraz spontaniczności dziecka, ale ukształtowane przez rodzicielskie wychowanie cechy powodują, że z trudem przystosowuje się do wymagań grupy rówieśniczej, gdyż nie posiada zdolności do współpracy.

Styl demokratyczny: uznawany za najkorzystniejszy z punktu widzenia rezultatów wychowania. Dziecko jest tu autentycznym członkiem rodziny, bierze aktywny udział w jej życiu, jest partnerem do dyskusji w rozwiązywaniu i planowaniu codziennych spraw i życia rodziny. Ma określony, wynikający ze wspólnych ustaleń, zakres obowiązków. Rodzice zwykle nie stosują kar, ale wyjaśniają dziecku zasady postępowania (metody perswazji i argumentacji). Motywują dziecko do odpowiednich zachowań z odwoływaniem się do uczuć i ambicji dziecka, stosując zachęty, dążą do ukształtowania pozytywnych i silnych więzi rodzinnych, wzajemnego zaufania, umacniania więzi sympatii i wzajemnej życzliwości. Zdaniem Mieczysława Łobockiego (2005, s. 312) polega on na nawiązaniu przez rodziców przyjacielskich kontaktów z dziećmi, stąd umożliwia im podejmowanie decyzji w sprawach rodzinnych, kształtowanie samodzielności, zdolność do decentracji związanych z liczeniem się ze zdaniem innych. Rodzice stawiają dziecku wymagania dostosowane do jego możliwości.

Styl niekonsekwentny: oparty jest na niejednorodnych sposobach oceny i kontroli dziecka, zaś jego istotę stanowi zmienność i przypadkowość oddziaływania rodziców na dziecko. Rodzice reagują na postępowanie dziecka w sposób skrajny: nie zwracają uwagi na jego zachowanie lub stosują surowe kary; okazują zainteresowanie i czułość lub są obojętni, a nawet wrodozy. Nierzadko składają obietnice, których nie są w stanie dotrzymać, bądź obdarzają niezaskuszonymi prezentami. Dziecko w takich warunkach ma często poczucie krzywdy, zaś dalszym efektem takiego postępowania rodziców jest nauka zachowań instrumentalnych (kierowanie się interesem własnym, egoizmem). Dziecko ma poczucie osamotnienia, nie znajduje bowiem trwałego oparcia wśród najbliższych mu osób, co prowadzić może do poczucia niepewności, lęku, a nawet agresji związanej z odreagowaniem doświadczanych w rodzinie frustracji (Przetacznik-Gierowska, Włodarski, 2002, s. 445). Traci też szacunek dla rodziców, którzy nie stanowią dlań autorytetu, ze względu na nieprzewidywalność ich zachowań.

Warto krótko odnieść się także do klasyfikacji stylów wychowania rodzicielskiego opisanych przez Ryszarda Praszkiara (1988), który wyodrębnił:

Styl swobodny: celem jest tu swoboda rozwoju dziecka, które jest traktowane jako pełnowartościowy człowiek, mogący decydować o sobie. Ważne są tu emocje i przeżycia dziecka oraz jego dobro. *Rodzice:* mają dużą odporność na naruszanie ich autonomii, cechuje ich tolerancja dla zachowań dziecka, radzą sobie z napięciem, są konsekwentni w swych zachowaniach. *Zalety dla dziecka:* nauka samodzielności i osobistej eksploracji świata, aktywność i zdolność do ekspresji, kreowanie własnych norm zachowań, co je utrwala, traktowanie podmiotowe i szacunek dla innych ludzi. *Wady dla dziecka:* przy nadmiernej swobodzie występuje brak odporności na przeszkody życiowe, trudności adaptacyjne, brak świadomości negatywnych emocji u innych, fałszywy obraz świata, niezdolność do okazywania w sposób społecznie akceptowany własnej niezgody.

Styl treningowy: jego celem jest likwidacja złych nawyków, modyfikacja osobowości, nauczanie rozwiązań pożądanых przez rodziców. Zakłada się tu istnienie intencji i metody, dzięki którym możliwe jest osiągnięcie pożądanых efektów. Opiera się na relacji postuszeństwa. *Rodzice:* konsekwencja w działaniu, występowanie w roli autorytetu, adekwatne dostosowanie oczekiwań do faz rozwoju dziecka, profesjonalizm związany z doszkalicaniem się, umiejętność planowania działań, wypracowanie systemu nagród i kar, niestosowanie poniżeń i brak warunkowania własnych uczuć. *Zalety dla dziecka:* kształtowanie zachowań pożądanых, choć niekoniernie przyjemnych dla dziecka, dyscyplinowanie i oduczanie złych nawyków. *Wady dla dziecka:* nadmierny konformizm, brak własnego zdania, konieczność funkcjonowania w układach o wyraźnej hierarchii, problemy w budowaniu relacji partnerskich.

Styl terytorialny: jego celem jest kształtowanie relacji przez negocjacje. Zakłada się, że rodzice i dzieci tworzą własną przestrzeń (terytorium, granice) psychiczną i fizyczną, zaś każda ingerencja w „cudze” terytorium podlega negocjacom, co wiąże się z przyjęciem relacji partnerskiej między rodzicami i dziećmi. Konieczne są tu wzajemne ustępstwa i konfrontacje, ale potrzeby obu stron relacji traktowane są jako równorzędne. Rodzic nie korzysta z formalnego autorytetu. *Rodzice:* jasno formułują własne emocje i potrzeby, dostrzegają granice autonomii własnej i dziecka, walczą o własną autonomię, ale aprobują również walkę dziecka o jego autonomię. *Zalety dla dziecka:* kształtowanie umiejętności negocjacji, mediacji i komunikowania swoich potrzeb, autonomia, zdolność do bycia we wspólnocie z własnego wyboru, szacunek dla innych, świadomość realnego układu sił w świecie, relacje partnerskie między dorosłymi. *Wady dla dziecka:* trudności w funkcjonowaniu w relacjach jako „podwładny” lub osoba „nierówna innym”, niezdolność do działania w sytuacji zewnętrznego przymusu („bo tak trzeba”), czasem zbyt płynne rozumienie norm i zasad, z odnośnieniem się do kontekstu sytuacyjnego.

Style wychowania ściśle wiążą się z modelami postaw wobec potrzeb dziecka, co eksponuje w swej koncepcji H. Rudolph Schaffer (2006, s. 260-262; por. Obuchowska, 2009, s. 6-7), którego zdaniem pierwsze trzy modele stanowią zagrożenie dla naturalnego rozwoju i autonomii dziecka, zaś pozytywny rozwojowo jest jedynie model ostatni.

Model pozostawiania zupełnej swobody: koncepcja wskazująca, że rodzice powinni unikać jakiegokolwiek wpływu na naturalny i spontaniczny proces rozwoju dziecka, zaś ich jedyną rolę stanowi tworzenie neutralnej atmosfery, nieingerującej, bowiem mogłoby to zakłócać ujawnianie się naturalnych, wrodzonych możliwości dziecka. Konsekwencją stosowania tego modelu jest ukształtowanie się osobowości onnipotentnej, o nieograniczonej autonomii, egoistycznej, niewrażliwej na potrzeby innych ludzi. Jednostki takie mają trudności z akceptacją obowiązujących reguł i standardów społecznych, które są traktowane jako ograniczające swobodę, kreatywność i prawo do nieskrępowanej samorealizacji.

Model „lepienia z gliny”: metafora wskazująca, że dziecko można dowolnie formować, wedle z góry przyjętych założeń, co dokonuje się z wykorzystywaniem kar i nagród, dawaniem przykładu, kształtowaniem nawyków. Dziecko jest biernym odbiorcą bodźców, nie ma tu miejsca na jego autonomię, której przejawy są ograniczane. W konsekwencji stosowania tego modelu kształtują się osoby niesamodzielne, podporządkowane innym, niepotrafiące wyrażać własnej opinii, mające trudności z samodzielnym podejmowaniem decyzji, nieumiejące działać w sytuacjach niestandardowych, wymagających autonomii i kreatywności.

Model konfliktowy: zakładający, że dziecko od urodzenia jest aktywne, co determinują wewnętrzne dążenia i tendencje do reagowania w określony sposób. Relacje między rodzicami a dziećmi mają charakter konfliktowy, co wynika z przyjmowania odmiennych celów. Rodzic, jako osoba o większej władzy, rozwiązuje konflikty przez narzucanie własnej woli. Model ten łączy oba poprzednie, zaś charakteryzuje go zmienne, ale refleksyjne przyzwolenie na swobodne działanie w pewnych sytuacjach (np. w zabawie), zaś ograniczenie owego przyzwolenia w innych. W rezultacie jego stosowania dziecko uczy się konieczności walki o własne prawa i niezależności, ale też kształtuje się jego przekonanie, że świat opiera się na rywalizacji, którą wygrywają silniejsi. Konsekwentne i stałe narzucanie dziecku własnej woli przez rodzica może spowodować ukształtowanie się postawy bierności, bezradności, braku wpływu na otaczającą rzeczywistość, a także przekonanie, że bierność i poddanie się są najlepszą metodą przetrwania w świecie.

Model wzajemności i współdziałania: zakłada równorzędne partnerstwo dziecka w interakcjach z rodzicami, co kształtuje przekonanie o równoważności i równowartościowości partnerów interakcji, a także uczy poszanowania dla siebie i innych ludzi. Rodzice oczekują poszanowania dla siebie, przestrzegania reguły wzajemności, co jest możliwe jedynie w sytuacji podmiotowego traktowania dziecka: szacunku do jego aktywności, czasu, dokonywanych wyborów, uwzględniania jego zdania, uczciwości, lojalności, szczerości.

Znaczenie relacji wewnątrzrodzinnych – style wychowania w kontekście rozwoju

Style wychowania mają specyficzne znaczenie dla osiągniętych efektów wychowawczych, które jednak są zależne od nasilenia cech dłań właściwych (inne będą skutki dla stylu autokratycznego łagodnego, inne w wypadku silnych cech autokratycznych rodzica), a także od wieku dziecka, czyli jego potrzeb rozwojowych (inne są potrzeby małego dziecka i adolescenta; dziecko potrzebuje więcej życzliwej kontroli – styl autokratyczny, życzliwy; adolescent więcej swobody i wolności – styl liberalny czy demokratyczny). Nie bez znaczenia jest także ogólna jakość środowiska rodzinnego: jego struktura, zasoby i deficyty.

Wielu autorów wskazuje, że w okresie dorastania zarówno styl komunikowania się, jak i styl wychowania rodzicielskiego (powiązane ze sobą) stanowią ważne predyktory rozwojowe, wpływają bowiem na podejmowanie życiowych ról przez młodzież (Cooper, Grotevant, Moore, London, 1973; Campbell, Adams, Dobson, 1984). W literaturze przedmiotu wskazuje się także, że niektóre style wychowania rodzicielskiego wpływają pozytywnie, a inne negatywnie na rozwój dziecka. Zdaniem H. Rudolpha Schaffera (2006; por. Obuchowska, 2009, s. 6-7): modele pozostawiania zupełnej swobody, „lepienia z gliny” i konfliktowy są zagrożeniem dla naturalnego rozwoju i autonomii dziecka – rozbudowując ją nadmiernie lub hamując. Zbyt silna kontrola zewnętrzna powoduje kształtowanie się poczucia bezsilności i wstydu (zagrożone poczucie własne wartości), zaś jej brak może powodować poczucie zagubienia w otoczeniu i nieumiejętność stawiania granic pomiędzy własną osobą a otoczeniem. Jedynie model współdziałania oparty na zrównoważonej kontroli oraz pozytywnych uczuciach i więziach rodzinnych stanowi właściwe wsparcie dla prawidłowego rozwoju dziecka.

Także Diana Baumrind (1991; por. Schaffer, 2006, s. 245-247) stwierdza, że każdy styl wychowawczy jest powiązany ze specyficznym wzorcem cech u dziecka. Styl demokratyczny (autorytatywny) wyznacza wyższy poziom kompetencji dziecka w porównaniu z innymi stylami wychowania (w dzieciństwie i adolescencji): dzieci są bardziej pewne, mają wyższą motywację osiągnięć, odznaczają się wyższą odpowiedzialnością w sytuacjach społecznych, są szczęśliwsze, zdolne do samokontroli oraz współpracy z innymi (zarówno dorosłymi, jak i rówieśnikami). Permisywizm rodziców wyznacza co prawda aktywność dziecka, ale niepowiązaną ze stawianiem sobie celów. Ponadto dzieci te są mniej pewne siebie i niezainteresowane nabywaniem nowych umiejętności. Autorytaryzm rodziców powoduje zaś kształtowanie się postaw prowokujących, zachowań brutalnych, wzmacnia zależność od opinii innych osób (osobowość autorytarna) i jest pozytywnym predyktorem społecznej niekompetencji. Styl odrzucająco-zaniedbujący (liberalizm chłodny) powiązany jest natomiast z niedojrzałością dziecka, zarówno w sferze poznawczej, jak i społecznej.

Kenneth H. Rubin, Larry J. Nelson, Paul Hastings i Jens Asendorpf (1999, s. 937-957) opisują złożone interakcje pomiędzy postrzeganą przez rodziców nieśmiałością dzieci a stylami wychowania (matki i ojca),

wskazując jednocześnie dynamikę i stałość w czasie (badania podłużne) stwierdzonych zależności (zależność między zachęcaniem przez rodziców do niezależności a nieśmiałością dziecka).

Laurence Steinberg, Susie D. Lamborn, Nancy Darling, Nina S. Mounts i Stanford M. Dornbusch (1994) wskazali, że najmniej korzystny wychowawczo jest styl zaniedbujący, wyznaczając – szczególnie w okresie adolescencji – największe problemy przystosowawcze.

Zaburzenia w funkcjonowaniu jednostek wynikające z podlegania w dzieciństwie oddziaływaniom stylów wychowania permissywnego, demokratycznego (autorytatywnego) i autorytarnego, stanowią kolejny obszar zainteresowań badaczy. Mandeep Sharma, Novrattan Sharma i Amrita Yadawa (2011, s. 60-68) potwierdzili zależność między stylami wychowania a zaburzeniami depresyjnymi. Styl permissywny ($r = 0,3$) i autorytarny ($r = 0,27$) wyraźnie silniej i statystycznie istotnie powiązane są z depresją adolescentów niż styl demokratyczny ($r = 0,16$), stanowiąc ważny predyktor zaburzeń o charakterze internalizacyjnym.

Wiele badań potwierdza znaczenie stylu wychowania dla poziomu adaptacji społecznej dziecka: Zbigniew Marten (1994) dokumentuje pozytywne znaczenie dla przystosowania do warunków instytucji wychowawczych (przedszkola i szkoły) stylu łagodno-pobłażliwego oraz negatywne znaczenie stylu autokratycznego (co jednak zależy od formy autokratyzmu: negatywnego, surowego, pozytywnego, życzliwego).

Anna Zielińska (2012), analizując złożone zależności między stylem wychowania rodziców a poczuciem własnej wartości i radzeniem sobie w sytuacjach trudnych u młodych dorosłych (wschodząca dorosłość), potwierdziła m.in. znaczenie stylu demokratycznego i liberalnego kochającego (korelacja negatywna) dla następujących zmiennych: brak poszanowania własnych praw, brak wiary w bycie osobą kochaną; oraz stylu autokratycznego i liberalnego niekochającego (korelacja pozytywna) dla zmiennych: obniżone poczucie własnej wartości, brak poszanowania własnych praw, brak wiary w bycie osobą kochaną. Potwierdzone zostały także złożone korelacje pomiędzy stylami wychowania a stylami radzenia sobie: emocjonalnym, intelektualnym i działaniowym, moderowane przez role rodzicielskie. Ogólnie – styl wychowania rodzicielskiego ma znaczenie dla kształtowania się poczucia własnej wartości oraz sposobu radzenia sobie w sytuacjach trudnych, ale jakość tych powiązań zależy od płci podmiotu wychowującego i wychowywanego.

Znaczenie stylów wychowania w kontekście ról matki i ojca jest kontrowersyjne, bowiem jak twierdzi H. Rudolph Schaffer (2006, s. 248), popierając to wynikami wielu badań, zależne jest to raczej od jakości i wielości doświadczeń w kontaktach z dzieckiem (opiekun podstawowy i drugoplanowy, którymi może być oboje rodziców, choć zwykle opiekunem podstawowym jest matka), a nie od płci. Jednakże oczywiście jest także, że charakter doświadczeń w relacji z dzieckiem matki i ojca jest różny, co zdeterminowane jest kulturowo, ale też powiązane jest z płcią rodzajową. Zatem zapewne racja leży po obu stronach, zwolenników zróżnicowanego oddziaływania matki i ojca, jak i obalających ów pogląd. Płeć różnicuje cechy i zachowania, a także role społecznie i kulturowo określone, które przekładają się na jakość kontaktu z dzieckiem, co jest pierwotnym mechanizmem wyznaczającym owo zróżnicowanie wpływu wychowawczego.

Ważnym aspektem oddziaływania wychowawczego rodziców jest spójność ich przekonań i zachowań względem sposobu wychowania dziecka. Jeanne H. Block, Jack Block i Andrea Morrison (1981) wykazali, że spójność (zgodność) wychowawcza rodziców ma pozytywne znaczenie dla przystosowania i dojrzałości

społecznej, kontroli zachowania, samodzielnego radzenia sobie w różnych, trudnych sytuacjach (niezgodność jest negatywnym predyktorem rozwojowym).

Wybiórczo przedstawione wyniki badań potwierdzają znaczenie stylu wychowania w rodzinie dla rozwoju dziecka w aspekcie zmiennych osobowościowych i powiązanych z nimi zmiennych określających jego poziom adaptacji społecznej, co stanowi przesłankę postawionych problemów badawczych.

Style wychowania w rodzinie – założenia teoretyczno-metodologiczne badań

W analizie stylów wychowania rodzicielskiego ważną kwestią powiązaną z ich efektywnością jest zgodność poglądów na wychowanie obojga rodziców. Oczywiście jest, że rodzice kształtują własne poglądy na wychowanie głównie na podstawie osobistych doświadczeń wyniesionych z rodziny pochodzenia, transponując je w przyszłość (Bradshaw, 1994), choć czasem także wynikają one z obserwacji sposobu funkcjonowania innych rodzin, a także są wynikiem osobistych studiów, czyli rozwijania własnej wiedzy na temat wychowania, na bazie wiedzy naukowej lub potocznej, literatury przedmiotu lub popularnej (szczególnie wówczas, gdy doświadczenia wyniesione z własnej rodziny są „bolesne”, traumatyczne). Ponadto wskazuje się czasem, że styl wychowania może stanowić także pochodną obowiązującej mody, lansowanej przez media, co głównie odnoszone jest do modelu liberalnego, tzw. „bezsresowego wychowania” (Szlendak, 2003; Zielińska, 2012).

Zgodność małżonków w zakresie poglądów na wychowanie jest ważnym elementem i podstawą skuteczności oddziaływania rodziców na dziecko, ale sytuacja taka jest trudna do osiągnięcia, rodzice bowiem wywodzą się zwykle z różnych środowisk rodzinnych i ogólnie wychowawczych. Mamy więc do czynienia z dwiema możliwymi sytuacjami: homogamiczną, gdy doświadczenia obojga małżonków z rodzin pochodzenia są podobne, lub heterogamiczną, gdy w rodzinach obojga małżonków preferowano różne style oddziaływania wychowawczego, inne metody wychowawcze oraz odmienne wzory postępowania uznawano za słuszne.

Wybór, a w zasadzie stosowanie, określonego stylu wychowania zależy od wielu czynników, zaś do najważniejszych należą: faza rozwoju dziecka i wynikające z niej potrzeby, możliwości dziecka, jego stan zdrowia, cechy osobowości, ale głównie poglądy rodziców ukształtowane w rodzinie pochodzenia (Bradshaw, 1994).

Style wychowania mają specyficzne znaczenie dla osiąganych efektów wychowawczych, różniąc je zależnie od nasilenia cech im przynależnych. W odniesieniu do młodzieży gimnazjalnej oczekiwane i prawidłowe sposoby oddziaływania rodziców, ze względu na młodzieńczy bunt, związany z kryzysem tożsamości potencjalnie prowadzącym do określenia własnej indywidualności, lokować je można w dwóch stylach: demokratycznym i liberalnym kochającym: młody człowiek musi się czuć przynajmniej współpartnerem w decydowaniu o własnym życiu, czyli dokonywanych wyborach autokreacyjnych (bunt jest tu naturalnym mechanizmem rozwojowym, którego nie da się „powściągnąć” metodami autokratycznymi, ani nie da się wspierać podejmowania decyzji autokreacyjnych adolescenta, stosując styl liberalny niekochający, w którym brakuje zaangażowania i zainteresowania rodziców oraz uczuć).

Oczywiście jest jednak, że rodzina jako podstawowa agenda wychowania i socjalizacji, „posługuje się” różnymi „środkami oddziaływania” (Ryś, 2001, s. 17), stanowiącymi wypadkową sposobów i metod oddzia-

hywania na dziecko wszystkich członków rodziny (Przetacznik-Gierowska, Włodarski, 2002, s. 127; Kuczkowski, 1991, s. 37).

W celu ustalenia sposobu postrzegania przez młode pokolenie swojej rodziny posłużono się koncepcją stylów wychowania w rodzinie Marii Ryś (2001). Celem badań nie było ustalenie rzeczywistego stylu wychowania w danej rodzinie, lecz określenie stylu pozostającego w świadomości młodzieży. Chodziło zatem o ustalenie, w jaki sposób badana młodzież postrzega własne rodziny w kontekście metod ich oddziaływania wychowawczego, tzn. jakie style wychowania w jej percepcji dominują w rodzinach pochodzenia. Innymi słowy, dokonano próby określenia znaczenia rozwojowego stylów rodzicielskiego oddziaływania wychowawczego w kontekście potrzeb właściwych dla adolescencji. Przyjęto też założenie, że choć badana jest percepcja i deklaracje młodzieży, a nie rzeczywisty charakter wpływu rodzicielskiego, to właśnie sposób postrzegania zachowań rodziców przez młodzież jest wyznacznikiem jej funkcjonowania społecznego (świat dla jednostki jest taki, jakim go postrzega).

Przedmiot badań stanowi sposób postrzegania rodziny przez młode pokolenie w kontekście form jej oddziaływania wychowawczego (dominujących stylów wychowania).

Problem badawczy przyjął postać następującego pytania: Jaka jest jakość środowiska rodzinnego wyznaczana stylem wychowania preferowanym przez rodziców (autokratycznym, demokratycznym, liberalnym kochającym i niekochającym) postrzegana przez młodzież jako dominująca w jej doświadczeniach życiowych?

Ze względu na fakt, iż badania mają charakter *stricte* diagnostyczny, postawiono jedynie pytania dotyczące jakości oddziaływań rodzicielskich postrzeganych przez młodzież.

Pytania badawcze wynikające z postawionego problemu są następujące:

1. Jakie style wychowania (autokratyczny, demokratyczny, liberalny kochający i niekochający) dominują w środowisku rodzinnym w percepcji badanej młodzieży gimnazjalnej?
2. W jaki sposób role rodzicielskie (matki i ojca) różnicują style wychowania (autokratyczny, demokratyczny, liberalny kochający i niekochający) w percepcji młodzieży gimnazjalnej?
3. Jaki jest poziom zgodności stylów wychowania preferowanych przez rodziców w percepcji młodzieży gimnazjalnej?

Biorąc pod uwagę potrzeby rozwojowe młodzieży gimnazjalnej, w środowisku rodzinnym powinny dominować styl demokratyczny, ewentualnie styl liberalny, kochający, co wiąże się z pojawiającą się w tym okresie i mającą wiodące znaczenie potrzebą niezależności, dążenia do samodzielności, związanej z kształtowaniem się tożsamości indywidualnej, niezapożyczanej od otoczenia (kryzys tożsamości, bunt młodzieńczy). Nie przestają jednak mieć znaczenia potrzeby afiliacyjne, a szczególnie potrzeba wsparcia w trudnym procesie autokreacji, zatem „przyzwolenie na wolność decydowania o sobie i wyboru” nie może być pozbawione pozytywnych więzi emocjonalnych (potrzeba miłości).

Hipotezy. Założono wstępnie dwie ogólne hipotezy: (H_1) w środowisku rodzinnym badanej młodzieży dominują style wychowania demokratycznego i liberalnego-kochającego; (H_2) role rodzicielskie – matki i ojca różnicowane są przez styl oddziaływania rodzicielskiego: matki i ojcowie różnią się pod względem stylu wychowania.

Metoda. Przeprowadzono badania o charakterze sondażu, z zastosowaniem rozbudowanego kwestionariusza ankiety, w którym znalazły się pytania metryczkowe, nieuwzględnione w analizie oraz wystandaryzowane i znormalizowane narzędzie do pomiaru stylów wychowania rodzinnego, w ujęciu systemowym.

Zastosowany Kwestionariusz do Badania Stylu Wychowania w Rodzinie został skonstruowany przez Marię Ryś na podstawie zaproponowanej przez Davida Fielda (1996, za: Ryś, 2001) typologii systemów rodzinnych wraz z konceptualizacją stylów wychowania jako wyznaczników jakości środowiska rodzinnego zróżnicowanego typologicznie. Autorka ujmuje rodzinę jako system o wyraźnej strukturze, w którym można określić granice wymiany informacji czy przepływu uczuć, co determinuje jakość oddziaływania wychowawczego rodziców, rozumianego jako style wychowania. Wyróżnione style wychowania: demokratyczny (partnerski), autokratyczny (władzy rodzicielskiej) i liberalny (oparty na swobodzie), z uwzględnieniem dwóch podtypów (styl kochający i niekochający), identyfikowane są przez tę samą liczbę *itemów*, pozwalających na uzyskanie wyniku surowego w granicach od 0 do 30 punktów (1-9 – bardzo małe natężenie, 10-19 – małe natężenie, 20-23 – średnie natężenie, 24-26 – wysokie natężenie, 27-30 – bardzo wysokie natężenie). Ważna jest także analiza zgodności stylów wychowania stosowanych przez oboje rodziców, co w diagnozie przypadku identyfikowane jest przez liczbę punktów różnicujących styl wychowania matki i ojca (Ryś 2001, s. 20), jednak w analizie zbiorczej określa je średnia wyników przypisanych przez młodzież obojgu rodzicom i ich wewnętrzne zróżnicowanie (odchylenie standardowe).

Badania dotyczące oceny jakości oddziaływania wychowawczego (stylu wychowania) były prowadzone wśród młodzieży (N=210), w Małopolsce i na Śląsku. Badano młodzież gimnazjalną w wieku 14-16 lat – w latach 2009-2011. Łącznie przebadano 210 osób. Badani dokonywali oceny rodziny pochodzenia pod kątem stylu oddziaływania wychowawczego.

Analizy dominujących stylów wychowania w rodzinie i ich zgodności w kontekście ról matki i ojca dokonywane były w perspektywie potencjalnych efektów rozwojowych, stanowiących jednak jedynie rezultat interpretacji dokonywanej na podstawie zgromadzonej wiedzy na temat znaczenia różnych cech środowiska rodzinnego dla rozwoju dziecka.

Przedstawiane wyniki badań są elementem szerszego projektu badawczego, obejmującego wiele zmiennych dotyczących funkcjonowania młodego pokolenia i jego determinant, realizowanego w kilku ostatnich latach w dwóch ośrodkach – małopolskim i śląskim, zaś mają charakter wstępnego pilotażu.

Style wychowania w rodzinie w percepcji młodzieży – empiryczna egzemplifikacja

Analizę stylów wychowania w rodzinie prowadzono z uwzględnieniem różnicującego znaczenia ról rodzicielskich (badani odrębnie oceniali styl wychowania preferowany przez matkę i ojca), wykorzystując zarówno wyniki surowe, jak i znormalizowane. Kolejno omówione zostaną: dominujące style wychowania w rodzinie, zróżnicowanie stylów wychowania w kontekście ról rodzicielskich (płci rodzica) oraz zgodność preferowanych stylów.

1. **Styl demokratyczny** (tab. 1; rys. 1) to sposób oddziaływania wychowawczego rodziców, którego charakterystyka w ujęciu Davida Fielda (1996) i Marii Ryś (2001) jest następująca: *poszanowanie praw*

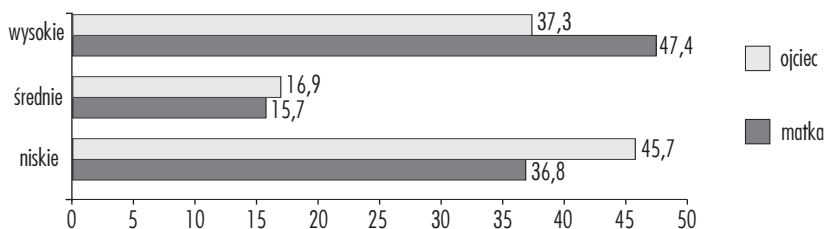
i uczuć każdego członka rodziny, poparte wzajemnym zaufaniem, sympatią i życzliwością; troska o rozwój wszystkich osób w rodzinie, wspólne planowanie działań i sposobów rozwiązywania problemów; „luźne” sposoby kontroli związane z nienarzucaniem zadań, niestosowaniem surowej represji, które zastępuje posługiwanie się perswazją i przedstawianiem argumentów uzasadniających przyjęte rozwiązania.

Tabela 1. Styl demokratyczny w percepcji młodzieży – rozkład procentowy dla ojców i matek (N=210)

STYL DEMOKRATYCZNY		Percepcja			
		MATKI		OJCA	
		n	%	n	%
Natężenie cechy	Bardzo niskie	7	3,5	8	4,5
	Niskie	66	33,3	73	41,2
	Średnie	31	15,7	30	16,9
	Wysokie	45	22,7	26	14,7
	Bardzo wysokie	49	24,7	40	22,6
	Razem	198	100,00	177	100,00
Brak danych ¹		12	5,71	33	15,71
Ogółem		210	–	210	–

Źródło: opracowanie własne

Uzyskane wyniki wskazują na wyraźne zróżnicowanie postrzegania stylu wychowania demokratycznego preferowanego przez rodziców, a także tendencję do korelacji negatywnej pomiędzy rolą rodzicielską a demokratycznym stylem wychowania: matki częściej niż ojcowie stosują ten styl wychowania (tendencja do wyników wysokich wśród matek, tendencja do wyników niskich wśród ojców). Wskazuje to na możliwość specyficznego zróżnicowania w zakresie oceny przez młodzież innych stylów rodzicielskiego wychowania.

Rys. 1. Styl demokratyczny w percepcji młodzieży (N=210)

Źródło: opracowanie własne

¹ Brak danych oznacza tu odmowę udzielania odpowiedzi na pytania dotyczące rodziny. Argumentowano to najczęściej zupełnym brakiem kontaktu z jednym lub obojgiem rodziców (spowodowanym ich śmiercią lub brakiem więzi). Autorki uszanowały odmowę udziału w tej części badań.

2. Styl autokratyczny (tab. 2) to sposób oddziaływania wychowawczego rodziców, którego charakterystyka w przyjętej koncepcji jest następująca: *świadomość dziecka w zakresie nałożonych nań obowiązków i praw, które konsekwentnie są egzekwowane; brak okazywania uczuć, gdyż rodzice uznają je za niewłaściwe („psują” dziecko); nadmierne przywiązywanie wagi do dobrze wypełnianych przez wszystkich członków rodziny obowiązków, połączone z zaniedbywaniem troski o zaspokajanie ich potrzeb i jakość relacji rodzinnych; traktowanie sukcesów i postępów dziecka jako oczywistości, połączone z przekonaniem, że pochwała i podkreślanie jego osiągnięć jest szkodliwe w wychowaniu; nastawienie rodziców na wychwytywanie i krytykowanie błędów dziecka; brak stosowania nagród, związany z przekonaniem, że najważniejszym środkiem wychowania jest kara; ścisła kontrola relacji pozarodzinnych dziecka.*

Tabela 2. Styl autokratyczny w percepcji młodzieży – rozkład procentowy dla ojców i matek (N=210)

STYL AUTOKRATYCZNY		Percepcja			
		MATKI		OJCA	
		n	%	n	%
Natężenie cechy	Bardzo niskie	141	71,2	114	64,4
	Niskie	55	27,8	59	33,3
	Średnie	1	0,5	2	1,1
	Wysokie	1	0,5	2	1,1
	Bardzo wysokie	0	0,0	0	0,0
	Razem	198	100,00	177	100,00
Brak danych		12	5,71	33	15,71
Ogółem		210	–	210	–

Źródło: opracowanie własne

Uzyskane wyniki wskazują zdecydowany brak doświadczeń młodzieży związany ze stosowaniem przez rodziców stylu autokratycznego, a także jednorodność oceny matki i ojca – oboje rodziców nie jest przez młodzież postrzeganych jako autorytarni.

3. Styl liberalny kochający (tab. 3) to sposób oddziaływania wychowawczego rodziców, którego charakterystyka w przyjętej koncepcji jest następująca: *pozostawianie dziecku całkowitej swobody; brak hamowania jego aktywności i spontanicznego rozwoju; interweniowanie w wychowanie dziecka w wyjątkowych sytuacjach; brak stawiania dziecku wymagań i nieodwoływanie się do rodzicielskiego autorytetu; okazywanie zainteresowania sprawami dziecka wtedy, gdy ono samo tego oczekuje i żąda; połączone jednak z otaczaniem go czułością i miłością; silnie więzi rodziców z dzieckiem; kierowanie się przekonaniem, że zostawianie swobody działań i wyboru postaw jest zasadne, bo dziecko samo dorośnie i dokona właściwych wyborów.*

Tabela 3. Styl liberalny kochający w percepcji młodzieży – rozkład procentowy dla ojców i matek (N=210)

STYL LIBERALNY KOCHAJĄCY		Percepcja			
		MATKI		OJCA	
		n	%	n	%
Natężenie cechy	Bardzo niskie	5	2,5	6	3,4
	Niskie	141	71,2	143	80,8
	Średnie	41	20,7	20	11,3
	Wysokie	10	5,1	6	3,4
	Bardzo wysokie	1	0,5	2	1,1
	Razem	198	100,00	177	100,00
Brak danych		12	5,71	33	15,71
Ogółem		210	–	210	–

Źródło: opracowanie własne

Także i w tym stylu widoczna jest wyraźna tendencja do postrzegania przez młodzież rodziców jako nieprzejawiających cech i zachowań dlań charakterystycznych, wyznaczana przez zdecydowaną dominację wyników niskich, jednakże role rodzicielskie wyraźnie go różnicują: matki znacząco częściej niż ojcowie postrzegane są jako liberalne i kochające.

4. **Styl liberalny niekochający** (tab. 4) to sposób oddziaływania wychowawczego rodziców, którego charakterystyka jest analogiczna, ale różniująca relacje rodzinne w wymiarze więzi emocjonalnych: *pozostawianie dziecku całkowitej swobody; brak hamowania jego aktywności i spontanicznego rozwoju; interweniowanie w wychowanie dziecka w wyjątkowych sytuacjach; brak stawiania dziecku wymagań i nieodwoływanie się do rodzicielskiego autorytetu; okazywanie zainteresowania sprawami dziecka wtedy, gdy ono samo tego oczekuje i żąda, połączone jednak z brakiem okazywania pozytywnych uczuć – obojętność i chłód emocjonalny wobec dziecka; brak zainteresowania życiem i obojętność wobec spraw dziecka.*

Tabela 4. Styl liberalny niekochający w percepcji młodzieży – rozkład procentowy dla ojców i matek (N=210)

STYL LIBERALNY NIEKOCHAJĄCY		Percepcja			
		MATKI		OJCA	
		n	%	n	%
Natężenie cechy	Bardzo niskie	148	74,7	115	65,0
	Niskie	49	24,7	56	31,6
	Średnie	1	0,5	4	2,3
	Wysokie	0	0,0	1	0,6

cd. tab. 4

	Bardzo wysokie	0	0,0	1	0,6
	Razem	198	100,00	177	100,00
	Brak danych	12	5,71	33	15,71
	Ogółem	210	–	210	–

Źródło: opracowanie własne

Widoczna jest tu odwrotna tendencja niż w wypadku stylu liberalnego, kochającego: ojcowie postrzegani są częściej jako liberalni, niekochający, niż matki, choć ogólnie poziom występowania tego stylu w rodzinie jest bardzo niski.

5. Dominujące style wychowania i ich zgodność w rodzinie. W poniższej tabeli (tab. 5; rys. 2) zestawiono dane dla stylów wychowania w ocenie badanej młodzieży, wskazujące też na dominujące właściwości oddziaływania wychowawczego rodziców, związane z podziałem ról rodzicielskich – matki i ojca.

Tabela 5. Różnice w stylach wychowania matki i ojca w percepcji młodzieży – rozkład wyników i miary opisowe, wraz ze współczynnikiem korelacji Pearsona i wielkością efektu² (N=210)

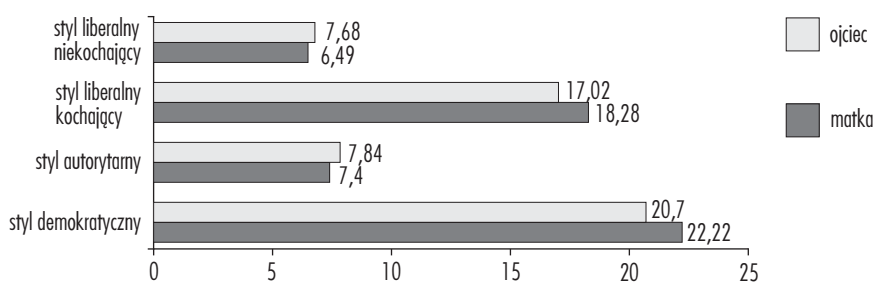
Styl wychowania	Rodzic	M	SD	test t	r	Effect size (d)
Demokratyczny	matka	22,22	5,37	t(173)=4,179; p<0,001	0,68	0,32
	ojciec	20,70	6,43			
Autorytarny	matka	7,40	5,31	t(173)=1,196; p=0,233	0,63	0,09
	ojciec	7,84	5,85			
Liberalny kochający	matka	18,28	3,63	t(173)=4,573; p<0,001	0,52	0,35
	ojciec	17,02	3,89			
Liberalny niekochający	matka	6,49	5,35	t(173)=-3,392; p<0,001	0,68	-0,26
	ojciec	7,68	6,10			

Źródło: opracowanie własne

Jak wskazują wyniki analizy statystycznej (test t-studenta dla prób zależnych, współczynnik korelacji metrycznej Pearsona, wielkość efektu): matki postrzegane są przez młodzież jako bardziej demokratyczne i liberalne kochające niż ojcowie, którzy natomiast częściej postrzegani są jako liberalni niekochający. Role rodzicielskie nie różnicują natomiast autorytarnego stylu wychowania, choć tradycyjnie to ojcom przypisuje się

² Wielkość efektu odnosi się do oszacowania stopnia, w jakim efekt oddziaływania występuje w populacji. Powszechnie stosowaną jego miarą w przypadku różnicy dwóch średnich jest współczynnik d Cohena. Wartość wielkości efektu: mała d=0,2; średnia d=0,5; duża d=0,8; zob. Jacob Cohen (1988, s. 25-26); Ward Rodriguez (2007, s. 300).

silniejsze tendencje do autorytaryzmu. We wszystkich tych trzech typach stylów wynik okazał się istotny statystycznie, jednak największe zróżnicowanie wyznaczone rolę zaobserwowano w stylu liberalnym kochającym (najwyższe $d=0,35$) i demokratycznym ($d=0,32$). Korelacja pozytywna – zgodność stylów wychowania preferowanych przez ojca i matkę – w największym stopniu dotyczy zaś stylu demokratycznego ($r=0,68$) i liberalnego niekochającego ($r=0,68$), choć wyraźnie zaznacza się także w stylu autorytarnym ($r=0,63$). Najmniej zgodni rodzice są w stosowaniu stylu liberalnego kochającego ($r=0,52$), co wskazuje, że matki znacznie częściej ten styl stosują ($t(173)=4,573$; $p<0,001$), a znaczenie tego rezultatu jest jednocześnie największe, czyli z największym poziomem pewności możemy wnioskować o takim rozkładzie wyników w populacji ($d=0,35$). Wynik ten jest zgodny z ustaleniami innych autorów (np. Ziemska, 2009).

Rys. 2. Jakość środowiska rodzinnego w percepcji młodzieży – style wychowania w kontekście ról matki i ojca (N=210)
Źródło: opracowanie własne

Układ wyników jest następujący: **styl demokratyczny** jest istotnie częściej stosowany ($t(173)=4,179$; $p<0,001$) przez matki ($M=22,22$) niż ojców ($M=20,7$), ale rodzice są tu najbardziej zgodni w jego stosowaniu ($r=0,68$), zaś wynik ten cechuje względnie wysoki (w relacji do pozostałych stylów wychowania) efekt oddziaływania w populacji ($d=0,32$); **styl liberalny kochający** także istotnie częściej ($t(173)=4,573$; $p<0,001$) stosowany jest przez matki ($M=18,28$) niż ojców ($M=17,02$), ale rodzice są tu najmniej zgodni w jego stosowaniu ($r=0,52$), zaś znaczenie tego wyniku w populacji jest największe ($d=0,35$); **styl liberalny niekochający** istotnie częściej ($t(173)=-3,392$; $p<0,001$) występuje wśród ojców ($M=7,68$) niż wśród matek ($M=6,49$), zaś rodziców cechuje tu największa zgodność ($r=0,68$), a jego znaczenie dla występowania takiego rezultatu w populacji jest względnie niskie ($d=0,26$); **styl autorytarny** równie często stosowany jest przez matkę i ojca ($t(173)=-1,196$; $p=0,233$), stąd brak znaczenia wyniku dla populacji ($d=0,09$), ale zgodność rodziców w jego wykorzystywaniu jest względnie wysoka ($r=0,63$).

Dokonując próby określenia dominujących cech środowiska rodzinnego, decydujących o jego jakości (widocznej też w powyższych analizach), bez uwzględnienia różnicującego znaczenia ról matki i ojca – widoczne jest najczęstsze stosowanie stylu demokratycznego, następnie liberalnego kochającego, zaś kolejne style: autokratyczny i liberalny niekochający występują wyraźnie rzadziej. Analizy wskazują, że zarówno matki, jak i ojcowie (a więc ogólnie środowisko rodzinne) w percepcji badanej młodzieży przejawiają cechy właściwe

dla momentu rozwojowego adolescentów i tym samym rodziny (rozwój zarówno jednostki, jak i rodziny jest dynamiczny – rodzina zmienia się wraz z dzieckiem, dziecko zmienia się wraz z rodziną, zgodnie z jego potrzebami). Potwierdzono zatem wyjściowe założenie, że w rodzinach adolescentów (młodzieży gimnazjalnej), powinny dominować style wychowania demokratycznego ($M_{(matka)}=22,22$; $M_{(ojciec)}=20,7$) i liberalnego kochającego ($M_{(matka)}=18,28$; $M_{(ojciec)}=17,02$). Wskazuje to zarówno na pozytywną jakość środowiska rodzinnego, jak i adekwatność (zgodność) jego cech i zachowań rodziców do potrzeb rozwojowych adolescentów. Zdecydowanie mniejsze znaczenie stylu autokratycznego ($M_{(matka)}=7,4$; $M_{(ojciec)}=7,84$) i liberalnego niekochającego ($M_{(matka)}=6,49$; $M_{(ojciec)}=7,68$) potwierdza to wnioskowanie, a więc w środowisku rodzinnym badanych osób występuje zdecydowanie mniej cech świadczących o jego rozwojowej patologii, mierzonej negatywnymi właściwościami rodziny, a także ich nieadekwatnością do potrzeb rozwojowych adolescentów.

Dyskusja wyników – analiza i interpretacja jakościowa. Dokonane analizy pozwoliły odpowiedzieć na postawione pytania badawcze wynikające z przyjętych założeń teoretycznych, popartych wybiórczymi danymi empirycznymi. Stwierdzono, że w rodzinach badanej młodzieży dominują: styl demokratyczny oraz liberalny kochający, zaś mało widoczne są cechy właściwe dla dwóch pozostałych stylów: autokratycznego i liberalnego niekochającego (pytanie 1). Potwierdzono także, że role rodzicielskie (matki i ojca) różnicują preferowane style wychowania: matki statystycznie istotnie częściej preferują styl demokratyczny oraz liberalny kochający, zaś ojcowie – liberalny niekochający. Nie stwierdzono różnic determinowanych ról rodzicielską w zakresie stylu autokratycznego (pytanie 2). Analizy potwierdzają także wysoki poziom zgodności stylów wychowania preferowanych przez rodziców, co najsilniej ujawnia się w odniesieniu do stylu demokratycznego i liberalnego niekochającego, nieco słabiej w odniesieniu do stylu autokratycznego, zaś relatywnie największa niezgodność występuje w zakresie stylu liberalnego kochającego (pytanie 3).

Dominacja w rodzinie stylu demokratycznego i liberalnego kochającego świadczy o potencjalnie pozytywnym wpływie wychowawczym rodziców, determinując jego funkcjonalność rozwojową (brak patologii) w kontekście podstawowych potrzeb ujawniających się w okresie adolescencji (potrzeba niezależności, wsparcia i miłości, wspomagające indywidualną autokreację i pokonywanie kryzysu tożsamości). Jak wskazują wyniki badań – oba te style stanowią podstawę prawidłowego rozwoju adolescenta, który oczekuje partnerskiego traktowania, poszanowania jego wyborów i decyzji, współdecydowania w ważnych dla siebie i życia rodzinnego sprawach, a jednocześnie wspierającego kontaktu z rodzicami wyznaczanego pozytywnymi emocjami (więzią rodzinną opartą na miłości). Atmosfera rodzinna określana przez dominujące w rodzinach badanej młodzieży zachowania i cechy rodziców oraz charakter relacji pomiędzy partnerami: wychowującymi rodzicami i wychowywaną młodzieżą, sprzyja kształtowaniu kompetencji poznawczych i społecznych, wspomagających indywidualną autokreację (pewność siebie, poczucie własnej wartości, odpowiedzialność w sytuacjach społecznych, samokontrola, umiejętność współpracy, wysoka motywacja osiągnięć, aktywność poznawcza, konstruktywne strategie radzenia sobie, poczucie szczęścia – optymizm).

Stwierdzona wysoka zgodność (spójność) stylów wychowania preferowanych przez oboje rodziców, a także częściowo ich komplementarność, o której jedynie hipotetycznie możemy wnioskować, ze względu na przyjęte założenia teoretyczne i metodologię badań, także stanowi pozytywny predyktor rozwoju młodego

pokolenia. Decyduje ona bowiem o konsekwencji wychowawczych oddziaływań w rodzinie, chroniącej jednostkę przed zaburzeniami. Spójność wpływów rodzicielskich stanowi bowiem predyktor prawidłowego przystosowania i dojrzałości społecznej, zdolności do samokontroli emocjonalnej, kontroli zachowania, samodzielności w pokonywaniu problemów. Niekonsekwencja rodziców może powodować poczucie zagubienia w otoczeniu i nieumiejętność stawiania granic pomiędzy własną osobą a otoczeniem, niezdolność do formowania i jednocześnie przestrzegania zasad regulujących stosunki międzyludzkie. Może też ewokować poczucie osamotnienia, poprzez brak trwałego i stabilnego oparcia wśród najbliższych, co prowadzić może do poczucia niepewności, lęku, a nawet agresji związanej z odreagowaniem doświadczanych w rodzinie frustracji. Rezultatem niespójności oddziaływań wychowawczych jest także utrata szacunku dla rodziców, którzy nie stanowią autorytetu, ze względu na nieprzewidywalność i sprzeczność ich zachowań.

Stwierdzone istotne zróżnicowanie w zakresie postrzeganych stylów wychowania matek i ojców jedynie częściowo potwierdza ich komplementarność. Można bowiem wnioskować, że model wychowania preferowany przez matki określa głównie wymiar stosunku emocjonalnego, wyznaczany poziomem zainteresowania potrzebami psychofizycznymi dziecka i rodzajem okazywanych mu uczuć (styl demokratyczny i liberalny kochający). Nie potwierdzono jednak dominacji wymiaru kontroli wśród ojców, określanego przez jej nadmiar właściwy stylowi autokratycznemu, ale pośrednio można wnioskować o niedostatku kontroli, co określa brak zainteresowania czynnościami i wyborami dziecka, cechującym styl liberalny niekochający. Można też wnioskować, że matki częściej przejawiają właściwy poziom kontroli, oparty na wzajemnym zaufaniu i dawanej dziecku rozumnej swobodzie, co cechuje styl demokratyczny. Stanowi to podstawę wnioskowania o tworzeniu atmosfery wychowawczej sprzyjającej prawidłowemu rozwojowi adolescenta częściej przez matki niż przez ojców.

Refleksja końcowa

Rodzice i adolescenti zmieniają się w toku rozwoju rodziny i rozwoju indywidualnego, co stanowi oczywistość, jednak kierunek i zakres tych zmian może mieć charakter funkcjonalny lub dysfunkcyjny rozwojowo. Rodzice muszą zmieniać charakter psychologicznej kontroli nad dziećmi, przekształcając równocześnie własne role i tożsamość, zaś dorastające dzieci – które czasowo „oddzielają się” od rodziny pochodzenia, muszą ponownie negocjować warunki własnej łączności z rodzicami (Płopa, 2003, 2005a, b). W dzieciństwie bowiem łączność ta i relacje rodzic-dziecko były asymetryczne i niedojrzałe, w okresie dorastania przekształcają się na bardziej symetryczne i dojrzałe – partnerskie (Anderson, Sabatelli, 1990, 1999). Rozwój dzieci zależy od strategii ich wychowania przyjętej przez rodziców, warunkowanej adekwatnym do kalendarza rozwoju kierowaniem ich zachowaniami. Strategie te muszą uwzględniać podstawowe cechy stylu rodzicielskiego: dostarczanie wsparcia, ciepła, akceptacji i zachęty do indywidualnego eksplorowania rzeczywistości, ale także kontroli, chroniącej przed zaburzeniami w społecznym funkcjonowaniu. Styl wychowania musi być adekwatny do wieku dziecka, z czym powiązany jest charakter udzielanego mu wsparcia i racjonalność sprawowania kontroli rodzicielskiej (Płopa, 2005b, s. 241), co przekłada się na efektywność oddziaływań wychowawczych rodziców,

stanowiących pochodną ochrony dziecka przed zagrożeniami oraz działań dyscyplinujących, uspołeczniających zachowania dziecka.

Wyniki zaprezentowanych badań dowodzą, że wskazane warunki w rodzinach pochodzenia są w znacznej mierze spełnione: rodzina zmienia się wraz z dzieckiem, co dokumentuje dominacja stylów adekwatnych do momentu rozwojowego: adoleseanci potrzebują zarówno partnerstwa, swobody, jak i opartych na pozytywnych więziach emocjonalnych różnych form wsparcia oraz nierestrykcyjnej kontroli.

Bibliografia

- Anderson S.A., Sabatelli R.M. (1990). Differentiating, differentiation and individuation: conceptual and operational challenges. *American Journal of Family Therapy*, 18, s. 32-50.
- Anderson S.A., Sabatelli R.M. (1999). *Family interaction*. Boston: Allyn and Bacon Press.
- Baumrind D. (1966). Effects of authoritative paternal control on child behavior. *Child Development*, 37 (4), s. 887-907.
- Baumrind D. (1967). Child-care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*, 75(1), s. 43-88.
- Baumrind D. (1971). Current patterns of parental authority. Part 2. *Developmental Psychology Monograph*, 4(1), s. 1-103.
- Baumrind D. (1973). The development of instrumental competence through socialization. W: A. Pick (red.), *Minnesota symposia on child psychology*, 7, s. 3-46. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Baumrind D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance. *Journal of Early Adolescence*, 11 (1), s. 56-95.
- Block J.H., Block J., Morrison A. (1981). Parental agreement-disagreement on child rearing orientation and gender-related personality correlates in children. *Child Development*, 52, s. 965-974.
- Borecka-Biemał D. (1992). Style wychowania w rodzinie a agresywne zachowania dzieci. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Psychologiczne*, 26, s. 125-141.
- Borecka-Biemał D. (2006). *Strategie radzenia sobie młodzieży w trudnych sytuacjach społecznych. Psychospołeczne uwarunkowania*. Wrocław: UWr.
- Bradshaw J. (1994). *Zrozumieć rodzinę*. Warszawa: IPZ i T PTP.
- Campbell E., Adams G.R., Dobson W.R. (1984). Familial correlates of identity formation in late adolescence: a study of predictive utility of connectedness and individuality in family relations. *Journal of Youth Adolescence*, 13, s. 509-525.
- Cohen K. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Cooper C.R., Grotevant H.D., Moore M.S., Condon S.M. (1973). *Family support and conflict: both foster adolescent identity and role taking*. Washington: American Psychological Association.
- Czabala J.C. (1988). *Rodzina a zaburzenia psychiczne*. Kraków: Sekcja Psychoterapii PTP.
- Field D. (1996). *Osobowości rodzinne*. Tłum. Z. Kościuk. Warszawa: „Logos”.
- Filipiak E. (2002). *Konteksty rozwoju aktywności językowej dzieci w wieku wczesnoszkolnym*. Bydgoszcz: Akademia Bydgoska im. K. Wielkiego.

- Harwas-Napierała B. (2006). Komunikacja interpersonalna i jej kształtowanie jako istotny wymiar jakości życia rodziny. W: T. Rostowska (red.) *Jakość życia rodzinnego. Wybrane zagadnienia* (s. 29-43). Łódź: Wyd. Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki.
- Kuczowski S. (1991). *Przyjacielskie spotkania wychowawcze*. Kraków: Wyd. Apostolstwa Modlitwy.
- Lewin K., Lippitt R., White R.K. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created "social climates". *Journal of Social Psychology*, 10, s. 271-299.
- Liberska H. (2007). Kształtowanie się tożsamości a styl wychowania w rodzinie. W: B. Harwas-Napierała, H. Liberska (red.) *Tożsamość a współczesność. Nowe tendencje i zagrożenia* (s. 53-75). Poznań: UAM.
- Łobocki M. (2005). *Teoria wychowania w zarysie*. Kraków: „Impuls”.
- Maccoby E.E. (1992). The role of parents in the socialization of children: a historical overview. *Developmental Psychology*, 28, s. 1006-1017.
- Maccoby E.E., Martin J.A. (1983). Socialization in the context of the family: parent-child interaction. W: P.H. Mussen (red.) *Socialization, Personality, and Social Development*. T. 4. New York: Wiley (wyd. 4), s. 1-101.
- Marten Z. (1994). Kwestionariusze Eckarda Littmana do badania relacji wewnątrzrodziny (wyniki badań adaptacyjnych). W: J.M. Stanik (red.) *Wybrane metody diagnostyki i interwencji psychologicznej w sądowych sprawach rodzinnych* (s. 70-83). Katowice: UŚ.
- Napora E., Kozerska A. (2010). Styl wychowania i komunikacji w percepcji młodzieży wychowywanej przez samotne matki. *Studia Psychologia UKSW*, 10, s. 67-85.
- Obuchowska I. (2009). *Rodzice i style wychowania. Część 2. Remedium*, 9, s. 6-7.
- Plopa M. (2003). Rozwój i znaczenie bliskiej więzi w życiu człowieka. W: B. Wojciszke, M. Plopa (red.), *Osobowość i procesy psychiczne a zachowanie*. Kraków: „Impuls”, s. 49-79.
- Plopa M. (2005a). *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Kraków: „Impuls”.
- Plopa M. (2005b). *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*. Kraków: „Impuls”.
- Pluta A. (1979). *Młodzież i dom rodzinny*. Warszawa: „Nasza Księgarnia”.
- Praszkier R. (1988). *W głąb szczerości*. Warszawa: „Nasza Księgarnia”.
- Przetacznik-Gierowska M., Włodarski Z. (2002). *Psychologia wychowawcza*. Warszawa: PWN.
- Przetacznikowa M., Makięło-Jarża G. (1979). *Psychologia wychowawcza, społeczna i kliniczna*. Warszawa: WSiP.
- Rodriguez W. (2007). Effect size. W: N.J. Salkind (red.), *Encyclopedia of measurement and statistics*, Vol. 1. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, s. 300.
- Rostowska T. (1995). *Transmisja międzypokoleniowa w rodzinie w zakresie wybranych wymiarów osobowości*. Łódź: Wyd. UŁ.
- Rubin K.H., Nelson L.J., Hastings P., Asendorpf J. (1999). The transaction between parents' perception of their children's shyness and their parenting styles. *International Journal of Behavioral Development*, 23(4), s. 937-957.
- Ryś M. (2001). *Systemy rodzinne. Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej*. Warszawa: CMPPP MEN.
- Schaefer E.S. (1959). A circumplex model for maternal behavior. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 59(2), September, s. 226-235.
- Schaffer H.R. (2006). *Rozwój społeczny. Dzieciństwo i młodość*. Tłum. M. Białecka-Pikul, K. Sikora. Kraków: UJ.
- Sharma M., Sharma N., Yadawa A. (2011). Parental styles and depression among adolescents. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 57(1), January, s. 60-68.

- Steinberg L., Lamborn S.D., Darling N., Mounts N.S., Dornbusch S.M. (1994). Over-time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent and neglectful families. *Child Development*, 65, s. 754-770.
- Szlendak T. (2003). *Zaniedbana piaskownica. Style wychowania małych dzieci a problem nierówności szans edukacyjnych*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Zaborowski Z. (1976). *Stosunki międzyludzkie*. Warszawa: Ossolineum.
- Ziemska M. (2009). *Postawy rodzicielskie*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Zielińska A. (2012). Style wychowania w rodzinie pochodzenia a poczucie własnej wartości w relacjach interpersonalnych i radzenie sobie w sytuacjach trudnych u młodych dorosłych. „*Ecologia Humana*”. *Kwartalnik Naukowy*, 2(10), s. 102-134.

Summary

Parenting styles in the family of origin in the perception of junior high school students and the importance of development – attempt of the theoretical and empirical exemplification

The authors made the theoretical and empirical analysis of the styles of bringing up in the family, taking into account their characteristics and implications for development. Empirical research were conducted among adolescents (high school students) and concerned the perception of upbringing styles preferred by parents (subjective approach). It was found that the families of the young people predominate: the style democratic and liberal loving, and rare styles: autocratic and liberal unloving. It was also confirmed that the roles of parents (mother and father) differentiate preferred parenting styles: mothers often prefer the style of democratic and liberal loving, and fathers – liberal unloving. There were no differences determined by parental role with regard to the autocratic style. The analysis confirmed the high level of compliance of upbringing styles preferred by parents, which reveals itself most strongly in relation to the style of democratic and liberal unloving, slightly less in relation to the autocratic style, but the greatest inconsistency occurred in the liberal loving style.

Key words: family, adolescent, perception, style of upbringing in the family